Musto, Marcello

Pääoman kirjoittaminen – Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin synty ja rakenne

niin & näin 1/18
Kääntäjä(t): Rauhala, Paula; Heino, Saska; Kortesoja, Matti; Salo, Miika;

1. Lisäarvoteorioiden kriittinen analyysi

Elokuussa 1861 Marx paneutui taas poliittisen taloustieteen kritiikkinsä[1]. Hän kirjoitti niin intensiivisesti, että oli kesäkuuhun 1863 mennessä täyttänyt 23 laajahkoa muistivihkoa. Ne käsittelivät rahan muuttumista pääomaksi, kauppapääomaa ja ennen kaikkea erilaisia teorioita, joiden avulla taloustieteilijät olivat yrittäneet selittää lisäarvoa. Hänen tavoitteenaan oli saada valmiiksi *Poliittisen taloustieteen arvostelua* (Zur Kritik der politischen Ökonomie, 1859), jonka oli tarkoitus olla hänen suunnitellun työnsä ensimmäinen osa. Kirjan alkusanoissa Marx totesi: ”Tarkastelen porvarillista talousjärjestelmää tässä järjestyksessä: *pääoma, maanomistus, palkkatyö, valtio, ulkomaankauppa, maailmanmarkkinat*.”[2]

Kaksi vuotta myöhemmin Marxin suunnitelmat olivat ennallaan: hän oli edelleen aikeissa kirjoittaa kuusi kirjaa. Jokaisen kirjan oli määrä käsitellä yhtä niistä teemoista, jotka hän oli listannut vuonna 1859. Kesästä 1861 maaliskuuhun 1862 hän kuitenkin työsti uutta lukua ”Pääoma yleensä”, jota hän ajatteli julkaisusuunnitelmansa kolmanneksi luvuksi[3]. Hän kirjoitti vuoden 1863 loppuun mennessä yhteensä 23 muistivihkoa. Käsikirjoitusluonnoksessa, joka kattaa näistä viisi ensimmäistä, hän keskittyi pääoman tuotantoprosessiin ja erityisesti 1) rahan muuttumiseen pääomaksi; 2) absoluuttiseen lisäarvoon; ja 3) suhteelliseen lisäarvoon.[4] Joitain jo *Grundrisse*ssa sivuttuja teemoja tuotiin nyt esiin analyyttisesti tarkemmin ja monipuolisemmin[5].

Hetkellinen helpotus valtaviin taloudellisiin ongelmiin, joista hän oli kärsinyt jo vuosia, antoi Marxille mahdollisuuden viettää enemmän aikaa tutkimuksensa parissa ja ottaa merkittäviä teoreettisia edistysaskeleita. Lokakuun lopulla 1861 hän kirjoitti Engelsille olosuhteiden

parantuneen vihdoin siinä määrin, että hänellä oli omien sanojensa mukaan ”jälleen ainakin tukeva maa jalkojensa alla”. Hänen työnsä *New York Tribune* -lehdelle takasi hänelle ”kaksi puntaa viikossa”.[6] Viimeisen vuoden aikana hän oli ”pantannut kaiken, mitä ei ollut pultattu kiinni”, ja heidän ahdinkonsa oli ma1 kpl **Yhteensä:** 48,00 € Näytä ostoskori Kassalle toimeksiantoa” lupasivat ”tehdä lop kirjansa valmiiksi”.[7]

Joulukuussa hän kuitenkin kertoi Engelsille, että hänellä oli rästissä erinäisille velkojille yhteensä sata puntaa. Näiden huolien takia hänen tutkimuksensa eteni hitaasti: ”näissä olosuhteissa ei ole ollut juuri mahdollisuutta saada teoreettisia asioita nopeasti päätökseen.”[8]

Asiat kääntyivät vielä huonompaan suuntaan, kun *New-York Tribune* joutui Yhdysvaltain sisällissodan vuoksi karsimaan budjettiaan ja vähentämään ulkomaisten kirjeenvaihtajiensa määrää. Marxin viimeinen artikkeli lehdessä ilmestyi 10. maaliskuuta 1862. Siitä eteenpäin hänen oli pärjättävä ilman työtä, joka oli ollut hänen tärkein tulonlähteensä kesästä 1851 alkaen.

Keväällä Marx ulotti tutkimuksensa uudelle alueelle, jota hän käsitteli työnimellä ”Lisäarvoteorioita”[9]. Tämän oli tarkoitus olla viides ja viimeinen osa pitkästä kolmannesta luvusta ”Pääoma yleensä”[10]. Marx eritteli yksityiskohtaisesti kymmenen vihon verran sitä, kuinka merkittävät taloustieteilijät olivat käsitelleet kysymystä lisäarvosta. Hänen perusajatuksenaan oli, että ”kaikki taloustieteilijät tekevät sen virheen, etteivät käsittele lisäarvoa puhtaasti sellaisenaan vaan erityisissä voiton ja maankoron muodoissa”[11].

Marx aloitti vihon VI fysiokraattien kritiikillä. Ensinnäkin hän tunnusti heidät ”modernin poliittisen taloustieteen todellisiksi isiksi”[12], koska he olivat ”luoneet perustan kapitalistisen tuotannon analyysille”: he eivät etsineet lisäarvon alkuperää ”kiertokulun piiristä” – rahan tuottavuudesta, kuten merkantilistit tekivät – vaan ”tuotannon piiristä”. He ymmärsivät ”perustavanlaatuisen periaatteen, että tuottavaa on ainoastaan sellainen työ, joka luo lisäarvoa”.[13] Toisaalta he ymmärsivät maankoron ”ainoana lisäarvon muotona”, koska heidän väärän käsityksensä mukaan ”maataloustyö” oli ”ainoaa tuottavaa työtä”[14]. Heidän analyysinsä rajautui ajatukseen, että maa soi ihmiselle mahdollisuuden tuottaa enemmän ”kuin hän tarvitsi pysyäkseen hengissä”. Niinpä tämän teorian mukaan lisäarvo näytti olevan ”luonnon lahja”.[15]

Kuudennen muistivihon toisessa puoliskossa ja suurelta osin muistivihoissa VII, VIII ja IX Marx keskittyi Adam Smithiin. Smith ei jakanut fysiokraattien väärää ajatusta, että ”vain yksi konkreettisen työn muoto – maataloustyö – luo lisäarvoa”[16]. Itse asiassa Marxin silmissä yksi Smithin suurimmista saavutuksista oli ymmärtää, että porvarilliselle yhteiskunnalle ominaisessa työprosessissa kapitalisti ”ottaa omakseen ilman vastiketta, anastaa osan elävästä työstä maksamatta siitä”[17]; tai toisaalta, että kun ”suurempi työmäärä vaihdetaan vähäisempään työmäärään (työläisen näkökulmasta), vähempi työmäärä vaihdetaan

enempään työmäärään (kapitalistin näkökulmasta)”[18]. Smithin rajoituksena oli kuitenkin, ettei hän kyennyt erottamaan ”lisäarvoa sellaisenaan” niistä ”erityisistä muodoista, jotka se omaksuu voittona ja maankorkona”[19]. Hän ei laskenut lisäarvoa suhteessa siihen pääoman osaan, josta se syntyy, vaan piti sitä ”ylijäämänä sijoitetun pääoman kokonaisarvosta”, mukaan lukien se osa, jonka kapitalisti käyttää raaka-aineiden hankkimiseen[20].

Kesäkuun alussa Marx laajensi tutkimustaan toisiin taloustieteilijöihin, kuten Germain Garnieriin (1754–1821) ja Charles Ganilhiin (1758–1836). Sitten hän paneutui syvemmin kysymykseen tuottavasta ja tuottamattomasta työstä keskittyen jälleen erityisesti Smithiin, joka tietyistä epäselvyyksistä huolimatta oli tehnyt eron näiden kahden käsitteen välillä. Kapitalistin näkökulmasta tuottava työ

> ”on palkkatyötä, joka vaihdettuna [...] palkkoihin sijoitettuun osaan pääomasta ei uusinna ainoastaan tämän pääomanosan arvoa (tai oman työkykynsä arvoa), vaan myös tuottaa kapitalistille lisäarvoa. Ainoastaan siten tavara tai raha muuttuu pääomaksi, tuotetaan pääomana. Tuottavaa on ainoastaan se palkkatyö, joka tuottaa pääomaa.”[21]

Toisaalta tuottamaton työ on ”työtä, jota ei vaihdeta pääomaan vaan välittömästi tuloihin, eli palkkaan tai voittoon”[22]. Smithin mukaan hallitsijoiden – samoin kuin heitä ympäröivien lakimiesten ja upseerien – toiminta ei tuottanut mitään arvoa ja oli tässä suhteessa verrattavissa kotiapulaisten tehtäviin. Marx totesi, että tällaista kieltä puhui ”yhä vallankumouksellinen porvaristo”, joka ei ollut vielä ”alistanut valtaansa koko yhteiskuntaa, valtiota jne.”[23]

> ”Nämä ylimaalliset ja kunnianarvoisat ammatit – hallitsija, tuomari, upseeri, pappi jne. – kaikki vanhat ideologiset säädyt, jotka he synnyttävät, heidän kirjanoppineensa, heidän opettajansa ja pappinsa, asetetaan taloudellisesta näkökulmasta samalle tasolle kuin se narrien ja lakeijoiden parvi, joita he ja *richesse oisive* [laiska raha], maa-aatelisto ja *capitalistes oisifs* [tyhjää toimittavat kapitalistit] ylläpitävät.”[24]

Muistivihossa X Marx kohdisti huomionsa François Quesnayn (1694–1774) *Tableau économique*en[25]. Hän ylisti sen maasta taivaisiin ja sanoi sen olevan ”äärimmäisen nerokas keksintö, kiistatta nerokkain tähänastisessa poliittisessa taloustieteessä”[26].

Samaan aikaan Marxin taloudellinen tilanne jatkui epätoivoisena. Kesäkuun puolivälissä hän kirjoitti Engelsille: ”Joka päivä vaimoni sanoo toivovansa, että hän makaisi lasten kanssa haudassa, enkä todellakaan voi moittia häntä, sillä kaikki tällaisessa tilanteessa koettavat nöyryytykset, kärsimykset ja hätä ovat totisesti sanoinkuvaamattomia.”[27] Tilanne oli niin äärimmäinen, että Jenny päätti myydä joitakin kirjoja miehensä henkilökohtaisesta kirjastosta – vaikkei tosin löytänyt ketään, joka olisi halunnut ostaa niitä.

Marx kuitenkin onnistui ”työskentelemään tehokkaasti” ja ilmaisi kesäkuun puolivälissä

tyytyväisyytensä Engelsille: ”ja ihmeellistä kyllä aivolokeroni ovat kaiken ympärillä vallitsevan kurjuuden keskellä paremmin käynnissä kuin vuosiin.”[28] Hän jatkoi tutkimustaan ja laati kesän aikana muistivihot XI, XII ja XIII; ne keskittyivät korkoteoriaan, jonka hän oli päättänyt sisällyttää julkaistavaan tekstiin ”erillisenä lukuna”[29]. Marx tutki kriittisesti Johann Rodbertuksen (1805–1875) ajatuksia ja siirtyi sitten laajaan analyysiin David Ricardon (1772–1823) opeista[30]. Ricardo oli kieltänyt absoluuttisen maankoron olemassaolon ja myöntänyt ainoastaan maaperän hedelmällisyyden ja sijainnin mukaan vaihtelevan differentiaalimaakoron. Hänen teoriassaan maankorko oli lisäys tavaran arvoon, eikä se voinut muuta ollakaan, sillä muutoin ajatus olisi ollut ristiriidassa sen kanssa, että hänen teoriassaan ”arvo vastaa tiettyä työaikaa”[31]. Muussa tapauksessa hänen olisi täytynyt tunnustaa, että maatalouden tuotteet myytäisiin aina yli kustannushintansa, jonka hän laski sijoitetun pääoman ja keskimääräisen voiton summana.[32] Marxin käsitys absoluuttisesta maankorosta lähti sen sijaan siitä, että ”*maanomistus tietenkin kohottaa* (tietyissä historiallisissa oloissa) alkutuotteiden hintoja”[33].

Samassa kirjeessään Engelsille Marx kirjoitti: ”On tosi ihme, että olen vielä kyennyt etenemään teoreettisissa töissäni.”[34] Hänen vuokranantajansa uhkasi jälleen ulosottomiehellä, ja kauppiaat, joille hän oli velkaa, puhuivat ostokiellosta ja oikeustoimista. Hänen oli jälleen kerran pyydettävä apua Engelsiltä, jolle hän tilitti, että ”jos minulla ei olisi *family difficulties*,muuttaisin paljon mieluummin *model lodging-house*en kuin nylkisin jatkuvasti rahaa sinulta”.[35]

Tänä aikana Marx täytti muistivihot XIV ja XV eri taloustieteilijöiden kriittisellä analyysilla. Hän huomautti, että Thomas Robert Malthus (1766–1834), jonka mukaan lisäarvo oli peräisin ”siitä tosiasiasta, että myyjä myy tavaran yli arvonsa”, edusti talousteorian kehityksen kannalta paluuta menneeseen, sillä hän johti voiton tavaranvaihdosta[36]. Marx syytti James Milliä (1773–1836) lisäarvon ja voiton kategorioiden väärinymmärtämisestä ja toi esiin myös Samuel Baileyn (1791–1870) aiheuttaman sekaannuksen, tämä kun ei tehnyt eroa arvon immanentin mitan ja tavaran arvon välillä[37]. Lisäksi John Stuart Mill (1806–1873) ei Marxin väittämän mukaan ymmärtänyt, että ”lisäarvon suhdeluku ja voiton suhdeluku” ovat kaksi eri suuretta[38]. Marxin mukaan jälkimmäistä määrittävät palkkatason lisäksi myös muut, siitä suoranaisesti riippumattomat seikat.

Marx kiinnitti erityistä huomiota myös Ricardon teoriaa vastustaneisiin taloustieteilijöihin, kuten sosialisti Thomas Hodgskiniin (1787–1869). Lopuksi hän käsitteli vielä anonyymin kirjoittajan tekstiä *Revenue and its Sources* (”Tulot ja niiden lähteet”). Se oli hänen mielestään täydellinen esimerkki vulgaaritaloustieteestä, joka käänsi ”hallitsevan luokan eli kapitalistien näkemyksiä” ”teoreettiselle” mutta näitä ”puolustelevalle” kielelle[39]. Tämän teoksen käsittelyyn Marx päätti aikaisempien taloustieteilijöiden esittämien lisäarvoteorioiden analyysin ja siirtyi tutkimaan kauppiaanpääomaa tai pääomaa, joka ei tuottanut lisäarvoa, vaan yksinomaan jakoi sitä uudelleen[40]. Marxin mukaan *Revenue*n polemiikki ”korkoa tuottavaa pääomaa” vastaan ehkä ”rehenteli olevansa sosialistista”, mutta Marxilla ei ollut aikaa tällaiseen

”uudistusintoon”, joka ei ”kajonnut todelliseen kapitalistiseen tuotantoon” vaan ainoastaan ”hyökkäsi sen yksittäistä seurausta vastaan”.[41]

Kauppapääoman tutkimuksen jälkeen Marx siirtyi vaiheeseen, jota voidaan pitää taloudellisten käsikirjoitusten 1861–1863 kolmantena vaiheena. Tämä alkoi joulukuussa 1862 vihon XVI jaksolla ”Pääoma ja voitto”, jota Marx nimitti ”kolmanneksi luvuksi”[42]. Tässä Marx hahmotteli pääpiirteissään lisäarvon ja voiton välisen eron[43]. Vihossa XVII, joka myös syntyi joulukuussa, hän palasi kysymykseen kauppapääomasta (jatkona vihon XV pohdinnoille[44]) ja rahankierrosta kapitalistisessa uusintamisessa. Vuoden lopussa Marx raportoi ystävälleen Ludwig Kugelmannille työnsä edistymisestä ja kertoi tälle, että ”toinen osa” tai ”ensimmäisen osan jatko”, noin ”30 painoarkin” laajuinen käsikirjoitus, oli ”nyt vihdoin valmis”.[45]

Marx oli esittänyt teoksensa ensimmäisen luonnoksen kirjassaan *Poliittisen taloustieteen arvostelua* (Zur Kritik der politischen Ökonomie, 1859). Nyt neljä vuotta myöhemmin hän tarkasteli uudelleen tulevan työnsä rakennetta. Hän kertoi Kugelmannille päättäneensä vaihtaa otsikkoa. Nyt hän puhui ensimmäistä kertaa *Pääoma*sta (Das Kapital) ja ilmoitti, että hänen vuonna 1859 käyttämänsä nimi olisi ”pelkästään alaotsikko”. Muuten hän jatkoi työtään alkuperäisen suunnitelman mukaan. Nyt hänen aikomuksenaan oli kirjoittaa ”ensimmäisen osan kolmas luku, nimeltään ’pääoma yleensä’”. Tämä viimeistelyä vaille valmis nide käsittelisi ”sitä, mitä englantilaiset kutsuvat nimellä *the principles of political economy*”. Se muodostaisi yhdessä 1859 julkaistun osan kanssa hänen talousteoriansa ”perimmän ytimen”. Hän kertoi Kugelmannille, että hänen nyt julkaisua varten valmistelemiensa kirjoitusten pohjalta myös toisten olisi helppoa päätellä kehittelyn jatko (kenties lukuun ottamatta kuitenkaan erilaisten valtiomuotojen ja erilaisten taloudellisten yhteiskuntarakenteiden suhteita). Marx ajatteli, että hän saattaisi kenties saada valmiiksi ”puhtaaksikirjoitetun version” käsikirjoituksesta uudeksi vuodeksi, minkä jälkeen hän aikoi itse matkustaa Saksaan toimittamaan sen[46].

Muutamaa päivää myöhemmin, vuoden alussa, Marx teki yksityiskohtaisemman listauksen osista, joista hänen työnsä koostuisi. Muistivihon XVIII kaaviossa hän viittasi siihen, että

> ”ensimmäinen jakso [*Abschnitt*], ’Pääoman tuotantoprosessi’, jäsentyisi seuraavasti:
>
> 1) Johdanto. Tavara. Raha. 2) Rahan muuttuminen pääomaksi. 3) Absoluuttinen lisäarvo. […] 4) Suhteellinen lisäarvo. […] 5) Absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon yhdistelmä. […] 6) Lisäarvon muuttuminen takaisin pääomaksi. Alkuperäinen kasaantuminen. Wakefieldin siirtomaateoria. 7) Tuotantoprosessin tulos. […] 8) Lisäarvoteorioita. 9) Teorioita tuottavasta ja tuottamattomasta työstä.”[47]

Tammikuussa 1863 kirjoittamassaan muistivihossa XVIII Marx jatkoi kauppapääoman analyysiaan. Tutkiessaan George Ramsayta (1855–1935), Antoine-Elisée Cherbuliezia (1797–1869) ja Richard Jonesia (1790–1855) hän teki tutkimukseensa joitakin lisäyksiä siitä, kuinka eri taloustieteilijät olivat selittäneet lisäarvoa.

Marxin talousvaikeudet jatkuivat koko tämän ajan ja itse asiassa vaikeutuivat entisestään alkuvuodesta 1863. Hän kirjoitti Engelsille olevansa kuilun partaalla. Samalla hänelle oli ilmaantunut uusia terveysongelmia. Hänellä ilmeni maksasairaus, joka piinasi häntä vielä pitkään. Tänä aikana Marxin oli lykättävä perusteellisempia taloudellisia tutkimuksiaan lukuun ottamatta joitakin lyhyitä ajanjaksoja, jolloin hän tutki konejärjestelmiä. Maaliskuussa hän kuitenkin päätti ”paikata menetetyn ajan kovalla uurastuksella”.[48] Hän kokosi kaksi uutta vihkoa, XX ja XXI, jotka käsittelivät kasaantumista, työn todellista ja muodollista alistamista pääomalle sekä pääoman ja työn tuottavuutta. Hänen argumenttinsa liittyivät hänen tuolloisten tutkimustensa pääteemaan: lisäarvoon.

Toukokuun lopulla Marx kertoi Engelsille tuntevansa itsensä jälleen ”enemmän tai vähemmän työkykyiseksi” ja päättäneensä ”heittää painon harteiltaan”. Hän oli sen vuoksi päättänyt ”kirjoittaa siistityn version poliittisesta taloustieteestä painoa varten (ja antaa sille loppusilauksen)”.[49] Hän kärsi kuitenkin edelleen ”pahasti paisuneesta maksasta” eikä ollut kesäkuun puolessa välissä edelleenkään ”oikein kunnossa”, vaikka oli ”ahminut rikkiä”.[50] Heinäkuussa hän palasi British Museumiin, ja analysoidessaan lisäarvon muuttumista takaisin pääomaksi hän jäsensi Quesnayn *Tableau économique*n uudella tavalla vihossa XXIII[51]. Sitten hän laati tämän 1861 aloittaneensa sarjan viimeisen vihon – numeron XXIII – joka sisälsi enimmäkseen muistiinpanoja ja lisähuomautuksia.

Näiden kahden työntäyteisen vuoden ja poliittisen taloustieteen tärkeimpien edustajien teorioiden syvällisemmän uudelleenarvioinnin jälkeen Marx oli entistäkin vakaammin päättänyt saada pääteoksensa valmiiksi. Vaikka monet käsitteelliset ja esitystapaan liittyvät ongelmat olivat vielä vailla lopullista ratkaisuaan, historiallisen osan loppuun saattaminen ajoi häntä nyt palaamaan teoreettisten kysymysten pariin.

2. Pääoman kolmen osan kirjoittaminen

Hammasta purren Marx ryhtyi työnsä seuraavaan vaiheeseen. Kesällä 1863 hän aloitti tulevan pääteoksensa varsinaisen kirjoitustyön. Hän omistautui joulukuuhun 1865 saakka teoksensa eri osien pääpiirteiden hahmotteluun. Hän kirjoitti vuoron perään osan I käsikirjoitusta, osan III runkoa (ainoaa esitystänsä kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessista)[52] ja osan II ensimmäistä versiota (pääoman kiertokulun ensimmäistä yleistä esitystä).

Marx piti koko syksyn ajan yllä raivokasta työtahtiaan ja keskittyi erityisesti ensimmäisen osan kirjoittamiseen. Tämä johti kuitenkin hänen terveytensä nopeaan heikkenemiseen, ja marraskuussa puhkesi se, mitä hänen vaimonsa kutsui ”karmeaksi sairaudeksi” ja mitä vastaan hänen oli taisteltava vuosikausia. Paisetulehdus, ilkeä infektiotauti, ilmeni märkäpesäkkeinä ja heikkoon kuntoon vievinä paiseina eri puolilla kehoa.

Marxin oli mentävä leikkaukseen suuren pukaman aiheuttaman haavauman vuoksi, ja hän ”oli hyvän aikaa hengenvaarassa”. Hänen vaimonsa myöhemmän selostuksen mukaan kriittinen tila kesti neljä viikkoa ja aiheutti Marxille jatkuvia pahoja kipuja ”piinaavien huolien ja

kaikenlaisen henkisen kärsimyksen lisäksi”.

Tulehdukset ja iho-ongelmat tulisivat vaivaamaan Marxia alkukevääseen 1866 saakka. Hän pystyi palaamaan suunnitellun työnsä ääreen vasta huhtikuun puolessa välissä [1864], yli viiden kuukauden keskeytyksen jälkeen. Tänä aikana hän keskittyi edelleen osaan I, ja näyttää todennäköiseltä, että juuri tänä ajanjaksona hän luonnosteli nimellä ”Välittömän tuotantoprosessin tulokset” (Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses) tunnetun tekstin, ainoan alkuperäiskäsikirjoituksesta säästyneen osan.

Kesän saapuessa hänen olosuhteensa olivat edelleen epävakaat. Vasta perheen kanssa kesällä vietetyn pienen loman jälkeen hän saattoi puskea eteenpäin työssään. Hän aloitti uuden kirjoitusjakson kirjoittamalla *Pääoma*n osan III toista osastoa ”Voiton muuttuminen keskimääräiseksi voitoksi” ja sen jälkeen ensimmäistä osastoa ”Lisäarvon muuttuminen voitoksi”. (Viimeksi mainittu valmistui todennäköisesti loka–marraskuun vaihteessa 1864.) Tänä aikana hän osallistui tunnollisesti Kansainvälisen työväenliiton kokouksiin ja kirjoitti järjestölle lokakuun aikana perustamismanifestin sekä yleiset säännöt.[53]

Jatkettuaan työtään ensimmäisen Internationaalin[54] tehtävien aiheuttaman keskeytyksen jälkeen Marx kirjoitti osan III kolmannen osaston, otsikoltaan ”Voiton suhdeluvun laskutendenssin laki”. Hänen työtään varjosti sairauden uusi puhkeaminen. Marraskuussa ”jälleen yksi paise ilmestyi” hänen oikean rintansa ”alapuolelle” ja kahlehti hänet vuoteeseen viikoksi[55]. Tämän jälkeen se jatkoi hänen vaivaamistaan aina kun hän ”kumartui kirjoittamaan”[56].

Tammikuusta toukokuuhun 1865 Marx omistautui osan II työstämiselle. Käsikirjoitukset jaettiin kolmeen lukuun. Niistä tuli lopulta osastoja laitoksessa, jonka Engels painatutti vuonna 1885: 1) Pääoman muodonvaihdokset ja niiden kiertokulku; 2) Pääoman täyskierros; ja 3) Yhteiskunnallisen kokonaispääoman uusintaminen ja kierto. Näillä sivuilla Marx kehitteli uusia käsitteitä sekä yhdisti joitakin osien I ja III teorioita toisiinsa.

Seuraavanakaan vuonna paisetulehdus ei lakannut ahdistamasta Marxia: helmikuun puolivälin aikaan hänen tautinsa puhkesi jälleen. Kuun puoleenväliin kestäneen ”paisetaudin” lisäksi Internationaali kulutti häneltä ”valtavia määriä aikaa”. Hän ei kuitenkaan keskeyttänyt työtään kirjan parissa, vaikka se joskus tarkoittikin, että ”hän meni nukkumaan vasta neljältä aamulla”.[57]

Viimeisen kannusteen puuttuvien osien pikaiseen loppuun saattamiseen antoi kustannussopimus. Kommunistien liiton ajoilta tutun vanhan toverin, Wilhelm Strohnin, ansiosta Otto Meisner (1819–1902) oli lähettänyt hänelle 21. maaliskuuta Hampurista kirjeen, joka piti sisällään sopimuksen *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*-nimisen teoksen julkaisusta. Sen oli määrä olla ”noin 50 painoarkkia[58] pitkä [ja ilmestyä] kahdessa osassa”[59].

Kevään loppupuolella Marx kirjoitti lisäksi osan III neljännen osaston ja antoi sille nimen ”Tavarapääoman ja rahapääoman muuttuminen tavarakauppapääomaksi ja

rahakauppapääomaksi (kauppiaanpääomaksi)". Heinäkuun lopussa 1865 hän selosti Engelsille jälleen etenemistä:

> "Vielä kolme lukua on kirjoittamatta teoreettisen osan viimeistelemiseksi (ensimmäiset kolme kirjaa). Sen lisäksi jäljellä on yhä neljännen, historiallis-kirjallisen kirjan kirjoittaminen [...]. Mutten saa itseäni pakotetuksi lähettämään mitään, ennen kuin minulla on koko juttu edessäni. *Whatever shortcomings they may have*, kirjoitusteni etu on se, että ne muodostavat taiteellisen kokonaisuuden, ja tämä voidaan saavuttaa vain minun tavallani, olemalla painattamatta mitään ennen kuin olen saanut ne eteeni kokonaisuudessaan."[60]

Kun vääjäämättömät hidastukset ja sarja kielteisiä sattumuksia pakottivat hänet harkitsemaan työskentelytapaansa, Marx kysyi itseltään, olisiko hyödyllisempää tuottaa viimeistelty versio osasta I, jotta hänen olisi mahdollista julkaista se välittömästi, vai mieluummin kirjoittaa loppuun kaikki osat, joista teoksen kokonaisuus muodostuu. Kirjeessään Engelsille hän sanoi "kysymyksen olevan", pitäisikö hänen "kirjoittaa osa käsikirjoituksesta puhtaaksi ja lähettää se kustantajalle, vai saattaa työ ensin kokonaan loppuun." Hän puolsi jälkimmäistä vaihtoehtoa, mutta vakuutti ystävälleen, että hänen työnsä muiden osien parissa ei menisi hukkaan. Marx vakuutti, ettei hän "säästäisi vaivaa saadakseen työnsä valmiiksi mahdollisimman nopeasti"; koko juttu oli hänelle "painajaismainen taakka". Se esti häntä "tekemästä mitään muuta" ja hän halusi saada sen julkaistuksi ennen seuraavaa poliittista mullistusta: "Tiedän, ettei aika pysy ikuisesti muuttumatta samanlaisena kuin nyt."[61]

Vaikka Marx olikin päättänyt saattaa loppuun I osan viimeistelytyön, hän ei halunnut jättää osan III eteen tekemäänsä työtä roikkumaan. Heinäkuun ja joulukuun välisenä aikana 1865 hän luonnosteli, vaikkakin hajanaisessa muodossa, viidennen ("Voiton jakautuminen koroksi ja yrittäjäntuloksi. Korkoa tuottava pääoma"), kuudennen ("Ylimääräisen voiton muuttuminen maankoroksi") ja seitsemännen osaston ("Tulot ja niiden lähteet"). Marxin osalle III kesän 1864 ja loppuvuoden 1865 välillä antama rakenne oli näin ollen hyvin samanlainen kuin hänen kaksitoistakohtainen, tammikuussa 1863 laatimansa hahmotelma, joka sisältyi "Lisäarvoteorioiden" käsikirjoituksen vihkoon XVIII.

Taloudelliset vaikeudet olivat hetkeksi väistyneet, joten Marx saattoi jatkaa työtään, mutta näin ei kuitenkaan jatkunut pitkään: noin vuoden kuluttua Marx oli jälleen talousahdingossa, ja hänen terveytensä kääntyi jälleen huonompaan suuntaan kesän aikana. Tämän lisäksi hänen vastuutehtävänsä Internationaalille olivat syyskuussa erityisen velvoittavia sen ensimmäisen, Lontoossa järjestetyn konferenssin takia.

3. Osan I valmistuminen

Vuoden 1866 alussa Marx heittäytyi kirjoittamaan uutta *Pääoma*n osan I luonnosta. Tammikuun puolivälissä Kugelmannille lähettämässään kirjeessä hän kertoi työskentelevänsä "nykyisin 12 tuntia päivässä sen puhtaaksikirjoituksen parissa", mutta toivoi voivansa viedä sen kustantajalleen Hampuriin kahden kuukauden kuluessa[62].

Vastoin Marxin ennustuksia koko vuosi kuitenkin kului kamppailussa paisetulehduksen kanssa. Helmikuussa iski taudin tähän mennessä pahalaatuisin kohtaus, ja Marx oli vaarassa menettää henkensä. Kun hän tointui riittävästi aloittaakseen taas kirjoittamisen, hän tunnusti Engelsille:

> ”Se oli lähellä tällä kertaa. Perheeni ei tiennyt, kuinka *serieux cas* se oli. Jos tuo pirulainen palaa tuollaisena vielä kolme tai neljä kertaa, olen kuoleman oma.”[63]

Engels huolestui tilanteesta tosissaan. Peläten pahinta hän puuttui tilanteeseen tiukasti vakuuttaakseen Marxille, ettei tämä voisi jatkaa enää samalla tavalla:

> ”Sinun on todellakin viimein tehtävä jotain järkevää toipuaksesi tästä paisetulehdusasiasta, vaikka se viivästyttäisi ensimmäistä kirjaa vielä kolme kuukautta. Asiasta on kehkeytymässä aivan liian vakava.”[64]

Engels kääntyi välittömästi tohtori Gumpertin puoleen, joka neuvoi ottamaan jälleen arsenikkikuurin. Lisäksi Engels teki myös joitakin ehdotuksia liittyen teoksen viimeistelyyn. Hän halusi varmistaa, että Marx oli luopunut kaikkea muuta kuin realistisesta ajatuksestaan kirjoittaa *Pääoma* kokonaisuudessaan, ennen kuin yksikään osa siitä olisi julkaistu. Hän kysyi Marxilta: ”Etkö voisi järjestää asioita niin, että ainakin ensimmäinen osa lähetetään painoon ensin ja toinen muutamaa kuukautta myöhemmin?"[65] Marx vastasi Engelsille:

> ”Mitä tähän ’kirottuun’ kirjaan tulee, tilanne on nyt tämä: se valmistui joulukuun lopussa. Tutkielma maankorosta, toiseksi viimeinen kappale, on nykyisessä muodossaan yksinkin miltei riittävän pitkä kirjaksi.[66] Olen mennyt [British] Museumiin päiväsaikaan ja kirjoittanut yöllä. Minun on täytynyt kahlata läpi uutta saksalaista maatalouskemiaa, erityisesti Liebigiä ja Schönbeinia[67]. Se on ollut paljon tärkeämpää tämän kysymyksen kannalta kuin kaikki taloustieteilijät yhteensä. Lisäksi minun on täytynyt raivata hartiavoimin tieni läpi myös sen suunnattoman aineistomäärän, jonka ranskalaiset ovat tuottaneet sen jälkeen, kun viimeksi työskentelin aiheen parissa. Päätin teoreettisen tutkimukseni maankorosta kaksi vuotta sitten. Siinä välissä on ehditty saavuttaa paljon sellaista, mikä on sivumennen sanoen täysin vahvistanut teoriani. Myös Japanin avautuminen on tässä ollut tärkeää (yleensä en koskaan lue matkakirjoja, jollei ammatillisista syistä ole pakko). Näin ollen sovelsin itseeni samanlaista ’*shifting systemi*ä’ kuin englantilaiset tehtailijaroistot sovelsivat yksiin ja samoihin ihmisiin vuosina 1848–1850.”[68]

Päiväsaikaan Marx teki tutkimustyötä kirjastossa pysyäkseen kärryillä viimeisimmistä tutkimustuloksista, ja öisin hän työsti käsikirjoitustaan: tällainen oli se raskas rutiini, johon hän pakotti itsensä käyttääkseen kaikki voimansa kirjansa viimeistelyyn. Päätehtävästään hän kirjoitti Engelsille: ”Vaikkakin nykyisessä muodossaan jättiläismäinen käsikirjoitus on valmis, se ei ole kelvollinen näytettäväksi kenellekään paitsi itselleni, ei edes sinulle.”[69]

Lopulta hän hyväksyi Engelsin neuvon julkaisuaikataulun venyttämiseksi: ”Olen samaa mieltä kanssasi ja aion saattaa ensimmäisen osan Meissnerille välittömästi, kun se on valmis.” ”Mutta”, hän lisäsi, ”viimeistelläkseni sen minun on ensin voitava *istua*.”[70]

Itse asiassa Marxin terveys oli heikkenemässä entisestään. Helmikuun lopulla hänen kehoonsa ilmestyi kaksi uutta paisetta ja hän yritti hoitaa niitä itse. Hän kertoi Engelsille käyttäneensä ”terävää partaveistä” päästäkseen eroon ”*ylemmästä*”, ja puhkaisseensa ”*tuon pirulaisen*” omin käsin. ”Tulehtunut veri […] valui, tai pikemminkin ryöpsähti, suoraan ilmaan”, ja tämä antoi hänelle syyn uskoa, että paise oli ”haudattu”, vaikka ”*it still wants some nursing*”.[71]

Tämän riipaisevan kertomuksen jälkeen Engels nuhteli ystäväänsä ankarammin kuin koskaan aiemmin: ”[K]ukaan ei voi kestää pitkään tällaista paiseiden jatkuvaa sarjaa ottaen huomioon, että lopulta voi puhjeta jokin niin pahanlaatuinen, että se vie sinut manan maille. Ja minne kirjasi ja perheesi silloin joutuvat?”[72] Helpottaakseen Marxin oloa edes vähän hän sanoi olevansa valmis mihin tahansa taloudelliseen uhraukseen. Anoen häntä olemaan ”järkevä” Engels ehdotti täydellisen levon jaksoa.

Lopulta Marx antoi suostutella itsensä ottamaan töistään taukoa. 15. maaliskuuta hän matkusti Margateen, merenrannalla sijaitsevaan lomanviettopaikkaan Kentiin ja kymmenentenä päivänä lähetti selvityksen tilanteestaan:

> ”En lue mitään, en kirjoita mitään. Päivittäiset kolme arsenikkiannosta yksistään pakottavat järjestämään ruokailuajat ja päiväkävelyt […] niin, ettei muulle ’ole aikaa’. Mitä seuraelämään tulee, sitä ei tietenkään ole. Voin laulaa ’The Miller of the Deen’[73] sanoin: ’*I care for nobody and nobody cares for me*’.”[74]

Huhtikuun alussa Marx kertoi ystävälleen Kugelmannille olevansa ”pitkälti parantunut”, mutta valitti, että tämän keskeytyksen vuoksi ”yli kaksi kuukautta” oli täysin hukattu ja kirjan valmistuminen ”jälleen viivästynyt”.[75] Lontooseen palattuaan hänen työnsä ei edelleenkään muutamaan viikkoon edennyt reumakohtauksen ja muiden ongelmien vuoksi; hänen kehonsa oli vielä uuvuksissa ja haavoittuvainen. Vaikka hän kertoi Engelsille kesäkuun alussa, että ”onneksi mitään paiseen kaltaista ei ole ilmaantunut uudelleen”[76], hän oli harmissaan, koska hänen työnsä ”oli edistynyt kehnosti puhtaasti fyysisten tekijöiden vuoksi”.[77]

Heinäkuussa Marx kohtasi kolme tutuksi tullutta vihollistaan: Liviuksen *periculum in mora* (vaara viivytyksessä) vuokrarästeinä, paiseet, joista uusin oli puhkeamaisillaan, ja sekä maksavaivan. Kuvaillessaan tilannetta ystävälleen Kugelmannille ja selittäessään viivästyksen syitä Marx esitti suunnitelman, joka hänellä nyt oli mielessään:

> ”Olosuhteeni (jatkuvat keskeytykset, sekä ruumiilliset että sosiaaliset) pakottavat minut julkaisemaan osan I ensin, eikä kumpaakin osaa yhdessä, kuten olin alun perin aikonut. Lisäksi nyt näyttää siltä, että niteitä tulee todennäköisesti olemaan

kolme. Koko teos on näin ollen jaettu seuraaviin osiin:

I kirja. Pääoman tuotantoprosessi.

II kirja. Pääoman kiertokulkuprosessi.

III kirja. Prosessin kokonaishahmo.

IV kirja. Teorian historiasta.

Ensimmäinen nide sisältää kaksi ensimmäistä kirjaa. Kolmas kirja uskoakseni täyttää toisen niteen ja neljäs kolmannen."[78]

Tarkastellessaan työtä, jota oli tehnyt 1859 julkaistun *Poliittisen taloustieteen kritiikin* jälkeen, Marx jatkoi:

> "Olen katsonut välttämättömäksi aloittaa ensimmäisen kirjan jälleen kerran *ab ovo*, toisin sanoen tiivistää Dunckerin julkaisema kirjani yhteen lukuun tavarasta ja rahasta. Ainoa syy alusta aloittamisen välttämättömyyteen ei ole kokonaisuuden täydellisyys. Pidän sitä välttämättömänä myös siksi, että koska älykkäätkään ihmiset eivät ole ymmärtäneet asiaa täysin oikein, ensimmäisessä esityksessä on pakko olla puutteellisuuksia, erityisesti mitä tulee tavaran analyysiin."[79]

Vuoden 1866 syksyä leimasi myös äärimmäinen köyhyys. Jouduttuaan kuluttamaan hyvin paljon aikaa ja voimia jokapäiväiseen kamppailuun köyhyyden kanssa hän kirjoitti joulukuussa: "Suren vain, ettei yksityishenkilön sovi tehdä kuten liikemiehet: *file their bills for the Bankruptcy Court*."[80]

Tilanne ei muuttunut koko talvena, ja 1867 helmikuun lopulla Marx kirjoitti tuolloin Manchesterissa oleskelevalle ystävälleen (joka aina lähetti hänelle niin paljon rahaa kuin vain pystyi): "Eräs *grocer* lähettää ulosottomiehen lauantaina (ylihuomenna), ellen maksa hänelle vähintään viittä puntaa. [...] Työ on pian valmis, ja olisi ollut valmis tänään, ellei minua olisi viime aikoina hätyytelty niin paljon."[81]

Huhtikuun 1867 lopussa Marx saattoi viimein kertoa Engelsille pitkään odotetun uutisen kirjan valmistumisesta. Hänen piti nyt viedä se Saksaan, ja jälleen kerran hänen täytyi kääntyä ystävänsä puoleen, jotta voisi lunastaa "vaatteensa ja kellonsa niiden majapaikasta, panttilainaamosta"[82]. Muutoin hän ei olisi pystynyt lähtemään.

Saavuttuaan Hampuriin Marx keskusteli Engelsin kanssa uudesta Meissnerin ehdottamasta suunnitelmasta:

> "Nyt hän haluaa, että kirja ilmestyisi kolmessa osassa. Hän nimittäin vastustaa sitä, että tiivistäisin viimeisen kirjan (historiallis-kirjallisen osan), kuten olin aikonut. Hän sanoo, että kirjakaupan [...] kannalta hän laskisi eniten juuri tämän osan varaan. Vastasin, että tässä asiassa noudatan hänen käskyjään."[83]

Muutamaa päivää myöhemmin hän raportoi Johann Beckerille samaan tapaan:

> ”Koko teos ilmestyy kolmessa osassa. Otsikkona on *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua.* Ensimmäinen osa käsittää ensimmäisen kirjan: ’Pääoman tuotantoprosessi’. Se on takuulla hirvittävin *missile*, joka tähän mennessä on singottu päin porvareiden (maanomistajat mukaanluettuina) näköä.”[84]

Sigfrid Meyerille (1840–1872), saksalaiselle Internationaalin sosialistijäsenelle, joka oli työväenliikkeen aktiivi New Yorkissa, hän kirjoitti: ”Ensimmäinen osa käsittää *’pääoman tuotantoprosessin*’ […] *II osa* antaa teorian jatkon ja lopun, *III osa kansantaloustieteen historian 1600-luvun puolivälistä alkaen*.”[85]

Kesäkuun puolivälissä Engels ryhtyi tarkistamaan tekstiä julkaisemista varten. Hänen mielestään verrattuna vuoden 1859 kirjaan *Poliittisen taloustieteen arvostelua* ”on edistyminen dialektisen kehittelyn terävyydessä varsin huomattava […].”[86] Marxia tämä hyväksyntä lämmitti: ”Sinun tähänastinen tyytyväisyytesi on minulle tärkeämpää kuin kaikki, mitä muu maailma saattaa siitä sanoa.”[87] Engels kuitenkin huomautti, että Marxin arvomuodon käsittely oli tarpeettoman abstraktia ja liian epäselvää keskivertolukijalle. Hän myös valitteli, että nimenomaan tärkeällä "toisella arkilla on jonkin verran korostunut paiseittesi antama masennuksen leima”.[88] Vastauksessaan Marx pauhasi fyysisten kärsimystensä syytä vastaan – ”Toivon […] että porvaristo muistaa koko elämänsä ajan minun paiseeni”[89] – ja onnistui vakuuttamaan itsensä siitä, että tarvitaan liite, jossa hän voi esittää käsityksensä arvomuodosta yleistajuisemmassa muodossa. Tämä 20-sivuinen liite valmistui kesäkuun loppuun mennessä.

Marx sai oikovedoksen korjaukset valmiiksi kahdelta aamuyöllä elokuun ensimmäisenä päivänä 1867. Muutama minuutti myöhemmin hän kirjoitti ystävälleen Manchesteriin:

> ”Hyvä Fred: Sain juuri valmiiksi kirjan *viimeisen* (49.) *arkin oikoluvun* […]. Niin muodoin *tämä osa on valmis*. Vain *Sinua* minun on kiittäminen siitä, että tämä kävi mahdolliseksi! […] Kiitosta täynnä syleilen Sinua.”[90]

Muutama päivä myöhemmin, toisessa kirjeessään Engelsille, hän tiivisti teoksen kaksi mielestään tärkeintä peruspilaria: ”1. heti *ensimmäisessä* luvussa korostettu *työn kaksoisluonne*, sen mukaan, ilmaiseeko työ itsensä käyttöarvona vai vaihtoarvona (siihen nojaa tosiseikkojen koko ymmärtäminen); 2. *lisäarvon käsitteleminen riippumattomana sen erityisistä muodoista*, joina ovat voitto, korko, maankorko ym.”[91]

Pääoma tuli myyntiin 14. syyskuuta 1867.[92] Viimeisten muutosten jälkeen sisällysluettelo näytti tältä:

> ”Johdanto
>
> 1. Tavara ja raha

2. Rahan muuttuminen pääomaksi.

3. Absoluuttisen lisäarvon tuotanto.

4. Suhteellisen lisäarvon tuotanto.

5. Jatkotutkimuksia absoluuttisen ja suhteellisen lisäarvon tuotannosta

6. Pääoman kasautumisprosessi

Liite osaan 1, 1: Arvomuoto.”[93]

Pitkästä korjausprosessista ja viimeisistä lisäyksistä huolimatta teoksen rakenne laajentui huomattavasti seuraavien vuosien aikana ja tekstiin tuli useita uusia muutoksia. Niinpä *Pääoma*n ensimmäinen osa kulutti huomattavasti Marxin energiaa sen julkaisun jälkeenkin. Kriittinen henki, jolla Marx kokosi *magnum opuksensa*, paljastaa, miten kaukana hän on siitä dogmaattisesta kirjoittajasta, jollaisena sekä hänen vastustajansa että monet itseään hänen oppilaikseen kutsuvat hänet esittävät. Vaikka teos jäikin keskeneräiseksi, Marxin *Pääoma*n lukeminen on ohittamatonta niille, jotka nykypäivänä haluavat käyttää olennaisia teoreettisia käsitteitä kapitalistisen tuotantotavan kritiikkiin.

Lyhentäen suomentaneet Paula Rauhala, Saska Heino, Matti Kortesoja & Miika Salo

(alun perin: Capital. The Unfinished Critique. Teoksessa *Another Marx. Early Manuscripts to the International*. Kääntänyt Patrick Camiller. Bloomsbury, London 2018)

Marcello Musto (s. 1976) työskentelee sosiologian apulaisprofessorina Yorkin yliopistossa Torontossa. Hänen artikkeleitaan, monografioitaan ja artikkelikokoelmiaan on julkaistu 24 kielellä. Tänä vuonna ilmestyy Muston ja Babak Aminin toimittama *Routledge Handbook of Marx's Capital. A Global History of Translation, Dissemination and Reception*. Ks. lisää *niin & näin* -arkistosta:

Andrei Maidanski & Vesa Oittinen, Toinen Marx. Marcello Muston haastattelu. *niin & näin* 3/11, 117–121.
Marcello Musto, Marxin MEGA-paluu. Suom. Jarkko S. Tuusvuori. *niin & näin* 3/11, 116.
Marcello Musto, Mies paikallaan. Marx Internationaalin aikana. Suom. Paula Rauhala. *niin & näin* 3/14, 81–90.

Viitteet & Kirjallisuus

1. Musto kertoo artikkelissaan tarinan Marxin elämästä ja ajattelusta vuosina 1861–1867, jolloin hän kirjoitti *Pääoma*ansa sekä viimeisteli teoksen ensimmäisen osan julkaisukuntoon. Marxin työ poliittisen taloustieteen kritiikin parissa kesti vuosikymmeniä, mutta kuusi vuotta ennen *Pääoma*n

ensimmäisen osan julkaisua alkoi tärkeä vaihe. Vuosina 1861–1863 syntyi käsikirjoitus, josta Karl Kautsky julkaisi Marxin kuoleman jälkeen, vuosina 1905–1910, osan nimellä *Theorien über den Mehrwert*. Tekstiä kutsutaan joskus *Pääoma*n neljänneksi osaksi. Vuosina 1863–1865 syntyi *Pääoma*n kolmannen osan käsikirjoitus, ja *Pääoma*n I osa ilmestyi 1867. *Pääoma*n oli tarkoitus koostua teoreettisesta osasta (kirjat I–III) sekä teoriahistoriallisesta osasta (”Lisäarvoteorioita”). Marx itse sai julkaistuksi vain osan I. Seuraavien vuosien aikana hän paranteli tätä osaa toiseen saksankieliseen painokseen (1873) sekä ranskankieliseen editioon (1872–1875). Engels julkaisi Marxin käsikirjoitusten pohjalta osat II (1885) sekä osan III (1894) vasta Marxin kuoleman jälkeen. Suom. huom.

2. Karl Marx, *Poliittisen taloustieteen arvostelua* (Zur Kritik der politischen Ökonomie, 1859). Suom. Antero Tiusanen. Teoksessa *Valitut teokset kuudessa osassa*. Osa 4. Edistys, Moskva 1979, 7.
3. Marx oli julkaissut suunnitelman kaksi ensimmäistä lukua teoksessaan *Poliittisen taloustieteen arvostelua* (1859). Suom. huom.
4. Nämä muistivihot jätettiin huomiotta yli sadan vuoden ajan. Alkuperäinen saksalainen laitos ilmestyi vasta vuonna 1976 teoksessa *Marx–Engels-Gesamtausgabe* (MEGA2). II/3.1. Akademie, Berlin 1976. (Jatkossa MEGA2.)
5. *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* eli *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset* koostuu Marxin muistiinpanoista, jotka pohjustivat *Pääoma*a. Marx ei ollut tarkoittanut muistiinpanoja julkaistavaksi, ja ne ilmestyivätkin kokonaisuudessaan vasta Neuvostoliitossa 1939–1941. Karl Marx, *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset* (Grundrisse, 1939–1941). Suom. Antero Tiusanen. Kustannusliike Edistys, Moskva 1986. Toim. huom.
6. Marx Engelsille 30. lokakuuta 1861. Teoksessa *Karl Marx–Friedrich Engels. Collected Works*. Vol. 41. Lawrence & Wishart, London 1985, 323. (Jatkossa MECW.)
7. Sama.
8. Marx Engelsille 9. joulukuuta 1861. Teoksessa MECW. Vol. 41, 333.
9. Karl Kautsky kokosi Marxin vuosien 1862–1863 käsikirjoitusten pohjalta teoksen *Lisäarvoteorioita* (Theorien über den Mehrwert) ja julkaisi sen kolmessa osassa vuosina 1905–1910. Osa siitä on julkaistu suomeksi nimellä *Lisäarvoteorioita. Liitteitä*. Suom. Olli Perheentupa. Esim. teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset kuudessa osassa*. Osa 4. Edistys, Moskva 1979, 439–563. Suom. huom.
10. Se oli tarkoitus jäsentää seuraavasti: 1) rahan muuttuminen pääomaksi; 2) absoluuttinen lisäarvo; 3) suhteellinen lisäarvo; ja 4) lopulta kirjoittamatta jäänyt osa siitä, miten näitä kolmea olisi tarkasteltava yhdessä.
11. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. I*. Teoksessa MECW. Vol. 30, 348. (MECW:ssä nämä käsikirjoitukset on merkitty vähemmän käytetyllä otsikolla *Economic Manuscript of 1861–1863*.) [Marxin mukaan kaikki lisäarvo on peräisin palkkatyöläisten korvauksetta tekemästä lisätyöstä. Palkkatyöläisten tuottama lisäarvo jakautuu kilpailussa omistavan luokan edustajien kesken: liikevoittona teollisuuskapitalisteille, rahankorkona pankkiireille, kauppavoittoina kauppapääomille ja maanvuokrina maanomistajille. Marxia edeltävät taloustieteilijät olivat käsitelleet lisäarvoa, mutta aina vain sen erityisissä muodoissa: liikevoittona, kauppavoittona, rahankorkona tai maankorkona. Suom. huom.]
12. Sama, 352.
13. Sama, 354.
14. Sama, 355.
15. Sama, 357.
16. Sama, 391.
17. Sama, 388.

18. Sama, 393.
19. Sama, 389.
20. Sama, 396. [Marx erotti lisäarvon suhdeluvun m/v voiton suhdeluvusta m/c+v. Lisäarvon suhdeluvun kaavassa (m/v) verrataan työläisen vastikkeetta työnantajalleen tuottamaa arvosummaa (m) palkkoihin sijoitettuun arvosummaan (v). Voiton suhdeluvun kaavassa (m/c+v) tuota maksamatonta työtä (m) verrataan työnantajan alun perin investoimaan rahasummaan, joka jakautuu koneisiin ja raaka-aineisiin sijoitettuun rahasummaan (c) sekä palkkojenmaksuun sijoitettuun rahasummaan (v). Lisäarvon suhdeluvun kaava (m/v) paljastaa Marxin mukaan todellisen luokkasuhteen: työväenluokan työpäivä jakautuu maksamattomaan (m) ja maksettuun (v) osaan, ja kaikki muut kuin työstä saadut tulot (voitto, korko, maankorko jne.) ovat peräisin palkkatyöläisten tekemästä, heille maksamattomasta lisätyöstä (m). Voiton suhdeluvun kaava (m/c+v) puolestaan on omiaan luomaan vaikutelman siitä, että koneet ja raaka-aineet tuottavat lisäarvoa siinä missä työkin. Suom. huom.]
21. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. I*. Teoksessa MECW. Vol. 31, 8.
22. Sama, 12. [Marxin mukaan tuottavaa on ainoastaan sellainen työ, joka tuottaa työnantajalle lisäarvoa. Jos koulutusta myyvän yrityksen omistaja kuluttaa osan voitoistaan kotiopettajan palkkaamiseen lapselleen, kotiopettaja ei tässä tapauksessa tee tuottavaa työtä. Hänen tehtävänään ei ole voiton tuottaminen omistajalle, vaan palveluksen tuottaminen, eli lapsen opettaminen. Samalla tämän saman omistajan yksityiskoulun leivissä olevat opettajat tekevät tuottavaa työtä. Heidän työnsä ei eroa sisällöltään kotiopettajan työstä, mutta heidät on palkattu ensi sijassa tuottamaan voittoa yrityksen omistajalle tai omistajille. Ero ei ole siis työn sisällössä vaan niissä yhteiskunnallisissa suhteissa, joissa työtä tehdään. Suom. huom.]
23. Sama, 197.
24. Sama. [Marxin teoriassa vastaavasti myös julkisten palveluiden piirissä tehty työ on tuottamatonta työtä. Esimerkiksi kunnallisen terveyskeskuksen sairaanhoitaja tekee tuottamatonta työtä, mutta yksityisellä lääkäriasemalla vastaavaa työtä tekevä sairaanhoitaja tekee tuottavaa työtä. Vaikka näiden kahden sairaanhoitajan työ olisi hyvin samanlaista, ne yhteiskunnalliset suhteet, joissa työtä tehdään, eroavat toisistaan. Vain yksityisellä lääkäriasemalla työskentelevä sairaanhoitaja tuottaa omistajalle lisäarvoa ja voittoa. Suom. huom.]
25. Lääkäri ja taloustieteilijä François Quesnayn Tableau économique oli ensimmäinen hahmotelma tuotteiden- ja rahankierrosta kansantaloudessa. Suom. huom.
26. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. I*. Teoksessa MECW. Vol. 31, 240.
27. Marx Engelsille, 18. kesäkuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 380.
28. Marx Engelsille, 18. kesäkuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 380; Karl Marx & Friedrich Engels, *Kirjeitä*. Suom. Timo Koste & Vesa Oittinen. Edistys, Moskva 1976, 129.
29. Marx Engelsille 2. elokuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 394; *Kirjeitä*, 130.
30. Nämä muistikirjat ovat osa ”Lisäarvoteorioita”-käsikirjoitusta. *Theories of Surplus Value. Vol. II*. Teoksessa MECW. Vol. 31.
31. Sama, 359.
32. Marx Engelsille 2. elokuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 396; *Kirjeitä*, 132.
33. Sama. Teoksessa MECW. Vol. 41, 398; *Kirjeitä*, 133. [Koska kaikki arvo oli työarvoteorian mukaan peräisin työstä, Ricardo kiisti ns. absoluuttisen maankoron olemassaolon. Ricardon teorian mukaan vain differentiaalimaankorko oli mahdollinen. Maapalstat eroavat toisistaan hedelmällisyytensä ja sijaintinsa suhteen. Hedelmällisellä tai paremmalla paikalla sijaitsevalla maalla maata viljelevä kapitalisti saattaa tuottaa alhaisemmin kustannuksin kuin huonompaa maata viljelevä kapitalisti. Kilpailun vuoksi tuottajat joutuvat kuitenkin myymään tuotteensa markkinahintaan, eivätkä suhteessa niiden todellisiin, yksilöllisiin tuotantokustannuksiin. Hyvälaatuisen maan omistaja voi periä tuotteen

todellisen kustannushinnan ja tuotteen markkinahinnan välisen erotuksen maata vuokraavalta kapitalistilta differentiaalimaankorkona. Vain huonoin käytössä oleva maapalsta ei mahdollista maankoron perimistä, sillä tällä maalla tuotantokustannukset vastaavat tuotteiden markkinahintaa. Tämän maapalstan tuottama maankorko olisi näin ollen ”absoluuttista”, koska se ei perustuisi mihinkään erotukseen, differentiaaliin. Ricardo kiisti absoluuttisen maankoron olemassaolon mahdollisuuden, sillä se olisi ollut ristiriidassa hänen työarvoteoriansa kanssa – kaikki arvo on peräisin työstä, eikä maa voi itsessään tuottaa uutta arvoa. Marx puolestaan esitti sellaisen teorian absoluuttisesta maankorosta, joka ei ole ristiriidassa työarvoteorian kanssa. Ks. Karl Marx, *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua*. TA-Tieto, Helsinki 2015, 737–761. Ks. myös Miika Kabata & Timo Ilomäki, Maankorko osana poliittisen talouden kritiikkiä. *Peruste* 17.1.2018. Suom. huom.]

34. Marx Engelsille 2. elokuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 394; *Kirjeitä*, 130 .
35. Marx Engelsille 7. elokuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 399.
36. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. III*. Teoksessa MECW. Vol. 32, 215.
37. Marx kutsui työaikaa tavaran arvon immanentiksi mitaksi ja rahaa puolestaan tämän arvon sisäisen mitan ilmenemismuodoksi ja sen ulkoiseksi mitaksi. Samuel Bailey hylkäsi Ricardon työarvoteorian, kiisti arvon immanentin mitan olemassaolon ja ajatteli, että talousteoria voidaan rakentaa pelkästään vaihtoarvojen tai hintojen pohjalta – kysymättä, mihin nuo hinnat perustuvat. Marx piti Baileyn asennetta epätieteellisenä. Suom. huom.
38. Sama, 373.
39. Sama, 450. [Marx piti arvossa klassisia poliittisia taloustieteilijöitä, kuten Smithiä ja Ricardoa, heidän tieteellisten saavutustensa perusteella. Nämä hän erotti vulgaaritaloustieteilijöistä, joita hän ei pitänyt vakavasti otettavina tutkijoina vaan pääoman apologeetteina. Suom. huom.]
40. Nämä muistikirjat muodostavat viimeisen osan vuosien 1861–1863 taloudellisten käsikirjoitusten osasta III.
41. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. III*. Teoksessa MECW. Vol. 32, 453.
42. Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie. Manuskript 1861–1863*. Teoksessa MEGA2. Vol. II/3.5, 1598–1675.
43. Marxille lisäarvo on teollisuuskapitalistin välittömästi riistämän, maksamattoman työn arvotuote (m). Teollisuuskapitalisti ei kuitenkaan voi pitää riistämäänsä lisäarvoa itsellään, vaan se jakautuu kilpailussa uudelleen teollisuuskapitalistien, kauppapääomien, rahakauppapääomien ja maanomistajien kesken. Kaikki sellaiset tulot, jotka eivät perustu saajansa omaan työhön (edellä mainitut voitto, maankorko, rahankorko ja kauppiaanvoitto), ovat peräisin työväenluokan vastikkeetta tekemästä työstä. Suom. huom.
44. Sama, 1682–1773.
45. Marx Kugelmannille 28. joulukuuta 1862. Teoksessa MECW. Vol. 41, 435.
46. Sama .
47. Karl Marx, *Theories of Surplus Value. Vol. III*. Teoksessa MECW. Vol. 33, 347.
48. Marx Engelsille 24. maaliskuuta 1863. Teoksessa MECW. Vol. 41, 461.
49. Marx Engelsille 29. toukokuuta 1863. Sama, 474.
50. Marx Engelsille 12. kesäkuuta 1863. Sama, 479.
51. Marx Engelsille 6. heinäkuuta 1863. Sama, 485. *Kirjeitä*, 143.
52. Karl Marx, *Marx's Economic Manuscript of 1864—1865*. Toim. Fred Moseley. Brill, Leiden 2015. [Ks. myös Vesa Oittinen & Paula Rauhala, Marx, Engels ja Pääoman III osa. *Tiede & edistys* 1/16, 84–89. Suom. huom.]
53. Vrt. Marcello Musto, Introduction. Teoksessa Marcello Musto, *Workers Unite! The International 150 Years Later*. Bloomsbury, London 2014, 1–68. [Ks. myös Musto 2014. Marxin mainitut

internationaalitekstit ovat ilmestyneet myös suomeksi: Karl Marx, Kansainvälisen työväenliiton perustamismanifesti. Teoksessa *Valitut teokset kuudessa osassa*. Osa 3. Edistys, Moskva 1978, 279–289; Karl Marx, Kansainvälisen työväenliiton yleiset säännöt. Sama, 290–293. Suom. huom.]

54. Suomeksi Kansainvälinen työväenliitto (1864–1876). Suom. huom.
55. Marx Engelsille 4. marraskuuta 1864. Teoksessa MECW. Vol. 42, 12.
56. Marx Engelsille 14. marraskuuta 1864. Sama, 22.
57. Marx Engelsille 13. maaliskuuta 1865. Sama, 129–130.
58. Viisikymmentä painoarkkia vastasi noin 800 painettua sivua.
59. Agreement between Mr. Karl Marx and Mr. Otto Meissner, Publisher and Bookseller. Teoksessa MECW. Vol. 20, 361.
60. Marx Engelsille 31. heinäkuuta 1865. Teoksessa MECW. Vol. 42, 173.
61. Marx Engelsille, 5. elokuuta 1865. Sama, 175.
62. Marx Kugelmannille 15. tammikuuta 1866. Sama, 221. *Kirjeitä*, 176.
63. Marx Engelsille 10. helmikuuta 1866. Sama, 223.
64. Engels Marxille, 10. helmikuuta 1866. Sama, 225–226.
65. Sama, 226.
66. Marx lisäsi myöhemmin osuuden maankorosta osan III kuudenteen osastoon ”Lisävoiton muuttuminen maankoroksi”.
67. Kemistit Justus von Liebig (1803–1973) ja Christian Friedrich Schönbein (1799–1868). Suom. huom.
68. Marx Engelsille 13. helmikuuta 1866. Teoksessa MECW. Vol. 42, 227. [Marx viittaa tässä vuorotyöjärjestelmään, jota englantilaiset tehtailijat käyttivät ensimmäisten lasten ja nuorten työtä rajoittavien tehdaslakien kiertämiseksi. Lapset ja nuoret siirrettiin kesken työpäivän toiselle osastolle tai toiseen tehtaaseen. Näin harhautettiin tehtaantarkastajia. Kokonaistyöpäivä ei näin ollen ollut välttämättä aiempaa lyhyempi vaan usein jopa pidempi kuin ennen lasten työaikaa rajoittavia lakeja. Ks. *Marx–Engels-Werke*. Osa 31. Dietz, Berlin (Ost) 1965, 644. Suom. huom.]
69. Marx Engelsille 13. helmikuuta 1866. Teoksessa MECW. Vol. 42, 227.
70. Sama, 228.
71. Marx Engelsille 20. helmikuuta 1866. Sama, 231.
72. Engels Marxille 22. helmikuuta 1866. Sama, 233.
73. Perinteinen englantilainen kansanlaulu.
74. Marx Engelsille 24. maaliskuuta 1866. Sama, 249.
75. Marx Ludwig Kugelmannille 6. huhtikuuta 1866. Sama, 262.
76. Marx Engelsille 7. kesäkuuta 1866. Sama, 281.
77. Marx Engelsille 9. kesäkuuta 1866. Sama, 282.
78. Marx Ludwig Kugelmannille, 13. lokakuuta 1866. Sama, 328.
79. Marx Ludwig Kugelmannille, 13. lokakuuta 1866. Sama, 328–329.
80. Marx Engelsille 8. joulukuuta 1866. Sama, 336.
81. Marx Engelsille 21. helmikuuta 1867. Sama, 347.
82. Marx Engelsille 2. huhtikuuta 1867. Sama, 351.
83. Marx Engelsille 13. huhtikuuta 1867. Sama, 357.
84. Marx Johann Philip Beckerille, 17. huhtikuuta 1867. Sama, 358.
85. Marx Sigfrid Meyerille, 30. huhtikuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 367; *Kirjeitä*, 184–185. Suomennosta muokattu.
86. Engels Marxille 16. kesäkuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 381; *Kirjeitä*, 186.
87. Marx Engelsille 22. kesäkuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 383; *Kirjeitä*, 187.
88. Engels Marxille, 16. kesäkuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 380; *Kirjeitä*, 186.

89. Marx Engelsille 22. kesäkuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 383; *Kirjeitä*, 187 .
90. Marx Engelsille 16. elokuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 405; *Kirjeitä*, 190.
91. Marx Engelsille 24. elokuuta 1867. Teoksessa MECW. Vol. 42, 407; *Kirjeitä*, 190–191. [Vrt. alaviitteet 11 ja 20. Marx piti omana oivalluksenaan työn kaksinaista luonnetta eli sitä seikkaa, että tavarantuotannossa työ tuottaa toisaalta hyödyllisiä tuotteita ja palveluita, mutta toisaalta se tuottaa myös näiden rahallisen arvon. Näin ollen yhdellä ja samalla työllä on taloudellisesti kaksinaiset seuraukset. Tämä jännite vaikuttaa Marxin teorian jokaisella tasolla. Toisena oivalluksenaan Marx pitää sitä, että kaikki työstä välittömästi johtumattomat tulot (liikevoitto, kauppavoitto, rahankorko, maankorko) voidaan palauttaa palkkatyöläisten ilman korvausta tekemään lisätyöhön. Palkkatyöläiset tuottavat siis aina osan työajastaan vailla korvausta, ja tämän lisätyöajan tuote rahassa ilmaistuna, eli lisäarvo, jakautuu omistavan luokan kesken liikevoittona, rahankorkona ja maankorkona tiettyjen taloudellisten lakien mukaisesti. Vaikka Marxia edeltävät taloustieteilijät olivat käsitelleet lisäarvoa, he eivät olleet käsitelleet sitä sinänsä, yleisessä muodossaan, riippumatta niistä erityisistä muodoista, joita se kilpailussa omaksuu. Suom. huom.]
92. Ks. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der Politischen Ökonomie. Erster Band. Hamburg 1867*. Teoksessa MEGA2 II/5, 674.
93. Sama, 9–10.

Asiasanat: marxilainen taloustiede, poliittinen taloustiede, taloushistoria, 1800-luku
Teema/osio: Verkkotekstit
Henkilöviitteet: Marx, Karl, Engels, Friedrich, Smith, Adam
Teokset: Karl Marx, Pääoma

Jaa tämä

Juttuarkisto

Selaa numeroita
Hae kirjoituksia
Vakiopalstat ja teemat
Asiahakemisto
Henkilöhakemisto
Teoshakemisto
Tietoa & ohjeita
Kirjoittajalle
Opettajille
Avoin julkaiseminen ja käyttöehdot